

Arkivcentrums forskarblad

Nr 6. Forska i domstolsarkiv

Dagens tingsrätter har många typer av föregångare alltsedan medeltidens ting på härads- och landskapsnivå. Beroende på var man bodde i landet var såväl lagstiftningen som tingsorganisationen länge specifik för området. Först i början av 1600-talet organiserades rättskipningen i ett landsomfattande system med gemensamma regler för hur rättsutövningen skulle gå till. På landsbygden var *häradsrätterna* de viktigaste domstolarna, medan det fanns *rådhusrätter* i städerna. Så var fallet ända fram till 1970-talet, då *tingsrätterna* tillkom.

En häradsrätt omfattade ett tingslag, som ofta var liktydigt med häradet. Dit sökte sig bygdens folk för att slita tvister och dit fördes människor, som anklagades för brott av olika slag. Rättens förhandlingar leddes av häradshövdingen, som till sin hjälp hade tolv nämndemän, bosatta i trakten. Vid domstolens förhandlingar fördes protokoll, som infördes i den så kallade domboken. Domböckerna utgör huvudserien i domstolsarkiven och är en mycket rik källa till all slags forskning om äldre tiders vardagsliv. Genom att även smärre ärenden fördes upp till domstolen är det en stor del av en bygds befolkning som passerar revy, som käreande, svarande eller vittnen.

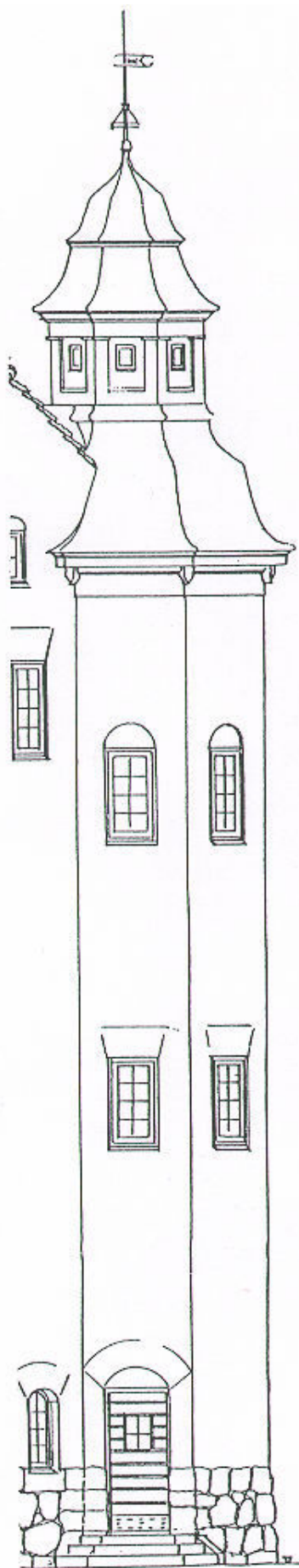
Vid häradsrätter och rådhusrätter har man behandlat både brottmål och civilmål av olika slag. Fastighetsöverlåtelse, faderskapsmål och arvsskiftet är något av det man finner uppgifter om i domböckerna. Vid domstolarna har man också handhaft samhällsuppgifter som brobyggen, väghållning, snöplogning m m. I städerna utgjorde samma personer både rådhusrätt och magistrat. Den senare funktionen var rent kommunal, vilket gör magistratens protokoll - samordnade med rådhusrättens - till en huvudkälla när det gäller städernas utveckling och förvaltning.

Vissa mål fördes vidare från häradsrätten eller rådhusrätten till högre instans. Från 1600-talets början utgjordes detta av *hovrätten*. För Värmlands del låg man under Göta hovrätt fram till 1816, därefter under Svea hovrätt.

Serier i ett domstolsarkiv

Domstolarnas arkiv är ofta mycket omfattande. De viktigaste serierna i ett domstolsarkiv kan sägas vara följande:

- **Domboken** Protokoll förda vid domstolens förhandlingar, med uppgifter om såväl förundersökning och vittnesmål som dom. Domböckerna kan vara indelade i serier för lagtima (=ordinarie) ting och urtima ting; de senare hölls i brådskande fall och gäller ofta grövre brottmål.
- **Småprotokoll.** Samlingsrubrik för bl a lagfarter och uppbud, inteckningshandlingar och förmynderskapsprotokoll. Särskilda serier av småprotokoll började föras i mitten av 1700-talet.
- **Syneprotokoll** Protokoll hållna vid häradssyner av vägar, broar, kvarnar, sågar, tvistiga gränser m m.
- **Saköreslängder** Listor över personer som bötfällts under tingen. Saköreslängderna kan ofta användas som en "lathund" för att leta upp de paragrafer, som omnämner personer man letar efter.
- **Bouppteckningar** Förteckningar över avlidna personers bohag vid dödstillfället. Bouppteckning skulle upprättas och inlämnas till häradsrätten för godkännande, detta enligt en bestämmelse i 1734 års lag. Bouppteckningarna innehåller såväl familjeuppgifter som uppgifter om fastighetsinnehav, innehav av lösöre samt fordringar och skulder - ibland även om ingångna arvsföreningar.
- **Konkursakter** Akterna innehåller uppgifter om enskilda personers privatekonomi och affärsförbindelser.
- **Inneliggande handlingar** Bilagor till domböckerna, bl a stämmingsinlagor från målsägare och skriftligt avgivna vittnesmål.

Till bouppteckningarna har upprättats personregister från äldsta tid och fram till 1800-talets mitt. Motsvarande finns mer sällan vad gäller de digra domböckerna. En översikt över kända renskrifter och registerarbeten för Värmlands vidkommande finns i boken "Vägar till värmländsk historia" s 361-364.

Lästips

Gunnar Almqvist: Sammandrag av Fryksdals härads domböcker 1602-1740 (3 band). Karlstad 1987-1999.

Nils-Arvid Bringéus: Bouppteckningen som etnologisk källa (i "Kulturen" xxxx)

Ingvar Dahl: Domboken - rättskrönika och vardagshistoria (i "Wermlandica" 1991)

Bernhard Granholm: 102 domboksmål i Värmland. Utdrag ur protokoll från 1796 m fl spridda år. Grums 2000

Gösta Lext: Om domböcker (i "Wermlandica" 1986)

Peter Olausson: Inför skranket (i "Vägar till värmländsk historia", Karlstad 1999)

Göran Stenmark:Handledning för forskning i domstolsarkiv. Ramsele 1999.

Peter Olausson i september 2000